

Srednjovjekovni sabor plemenitih Hrvata u Podbrižanima

Prof. dr. Nikola JAKŠIĆ

Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zadru
HR - 23000 Zadar, Obala Kralja Petra Krešimira IV. 2

Dvije isprave iz sredine 14. stoljeća pozivaju se na odluke sabora koji saziva ban, odnosno viceban. Sabor je održan oba puta u kolovozu u selu Podbrižanima. S obzirom da lokacija Podbrižana nije poznata, provedena je temeljita topografska analiza povijesnih toponima, posebno Mogorove Dubrave, Jarana i Dobruća vasi, sve zatrtih srednjovjekovnih toponima koji su bili u neposrednoj okolici. Podbrižane se smještaju u Šopot kod Benkovca gdje je pronaden poznati natpis iz 9. stoljeća na kojem je knez Branimir tituliran kao *dux croatorum*. Zaključuje se da je ustanova sabora, koji čine predstavnici plemenitih hrvatskih rodova, stara institucija iz vremena Branimira i čak ranije, iako se u povijesnim izvorima neizravno spominje prvi put 1102. godine u sporazumu s kraljem Kolomanom.

Odavno je već poznata najstarija isprava u kojoj se spominje i posvjedočuje institucija hrvatskog sabora u srednjem vijeku. Isprava je datirana oko 1350. godine i publicirana u Lucijevim *Note chronologiche* 1882. godine, a odatle prenesena u Smičiklasov *Codex diplomaticus*. Saboru su tada, naime, u kolovozu oko 1350. godine, pristupili Novak Stanislavov, Marin i Stjepan Bankov, Mihovil i Jakov sinovi kneza Striže, Saracen Mladočevnić i Blagonja Stojslavov sa zahtjevom im se prizna pripadnost instituciji dvanaest plemena.¹ Ispravom bana Stjepana izdanom u toj prigodi potvrđeno je da spomeniti pripadaju rodu Virevića. Njihovu je pripadnost hrvatskom rodovskom plemstvu, naime, potvrdio sabor koji je u dokumentu formuliran kao *congregatio*, a kojega su tvorili *constitutis ac universis nobiles Croatis*. Spomenutu je odluku, dakle, donio sabor plemenitih Hrvata, zapravo njegovi sudionici *duodecim iurati et universi nobiles Croati in eadem nostra congregatione...* Sabor je tada bio održan kod sela Podbrusani u srednjovjekovnoj Luci.² Još jedna isprava svjedoči o saboru održanom na istome mjestu. Tada je sabor sazvaio podban Ivan Ćuz, a pristupio mu je zadarski plemić Franjo Stjepanov od hrvatskog roda Draginića i zatražio od Našmana pok. Petra i njegove braće povrat neke zemlje u selu Draginićima koja bijaše založena od Franjinih predaka Našmanovom djedu Jurislavu iz Karina.³ Spor je riješen tako da je Franji zemlja bila vraćena, a Našmanu i braći poklonio je knez Novak pok. Petra iz Bribira kao odštetu neku svoju zemlju u Dobruća vasi. Tom je prigodom i istaknuto u ispravi izdanoj u Bribiru 1354. godine, da je spor procesuiran i odluka donesena *ad presentiam domini Johannis Ćus croatorum vicebani et nobilium et castris iobagion-*

¹ T. SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus* (dalje C.D.), XI, 631.

² ...in districtu Luke apud villam Podbursana vocata. Isto.

³ C.D. XII, 29.

*um et centurionum Croacie in colloquio generali in loco vocato Podbrisanu in Luca congregatorum in anno domini MCCC quinquegesimo primo mensis augusti.*⁴ Vidljivo je iz spomenuta dva dokumenta da je sredinom 14. stoljeća sabor hrvatskoga plemstva sazivan na istome mjestu, kojega je ime samo ponešto različito transkribirano. U oba je slučaja sabor održan u nazočnosti bana ili vicebana, i oba su sabora održana sredinom ljeta. Prva je isprava datirana *ante festum assumptionis virginis gloriose*, dakle uoči blagdane Velike Gospe, valjda 14. kolovoza ili nešto ranije, a u drugoj se kaže samo da je sabor održan u kolovozu. Prvenstveni nam je, naime, cilj u ovoj prigodi raspraviti o samoj lokaciji održavanja sabora, a samo posredno o drugim implikacijama u djelatnosti važne institucije u životu srednjovjekovnih stanovnika Hrvatske, osobito njezinih plemića. Same isprave nude o tome vrlo malo podataka. Ističe se u dokumentima ime sela pored kojega je sabor održan (Podbrusani, Podbrisanu) uz napomenu da je ono u distriktu Luke. Bez svake se sumnje ovo odnosi na županiju Luku, koja je u vrijeme održavanja ovog sabora zahvaćala veliki dio sjeverne Dalmacije, o čijem je prostoru iscrpno raspravljano u posljednje vrijeme.⁵

Hrvatska povijesna topografija nije do sada uložila više napora da bi preciznije odredila i opisala ovu lokaciju, ponajprije valjda zato što su svjedočanstva o saboru, pa i o tome selu, rijetka. Poznatije je, naime, da su suci plemićkoga stola županije Luke imali svoje sjedište u Podgrađu, *iudicum nobilium comitatus de Luca, sedis iudicare in Podgray nuncupate*, a o tome je sačuvano više svjedočanstava. Što se spomenutog Podgrađa tiče, činilo se dovoljnim to da je i danas nedaleko Benkovca sačuvan ovaj toponim što je onda okvirno i određivao spomenutu lokaciju. Koliko nam je poznato o lokaciji sela Podbrusana-Podbrisanu raspravljao je prvi M. Barada poistovjećujući ga sa srednjovjekovnim toponimom Podbariane, za koje kaže da je sjevernije od srednjovjekovnih Kamenjana.⁶ Podbariane su zaista bile locirane sjeverozapadno od Kamenjana, o njihovoj smo ubicaciji posebno i raspravili. To je bez sumnje lokacija današnjeg zaselka Ambar u dijelu Škabrnje kod Zemunika.⁷ Ipak se srednjovjekovni toponim Podbariane ne može poistovijetiti s transkripcijom Podbrusani-Podbrisanu. No potonjim transkripcijama odgovara zato sukladan toponim zabilježen u granicama srednjovjekovnoga sela Mogorova dubrava. O toj lokaciji posjedujemo dragocjena svjedočanstva iz posljednjih desetljeća 14. i početka 15. stoljeća. Riječ je o nekoliko isprava zadarskog kaptola u kojima je zabilježena prodaja terena u vlasništvu članova roda Mogorovića na lokaciji zvanoj Mogorova dubrava. Naime, u opisima granica Mogorove dubrave, često se na jugozapadnoj međi spominju Podbrisane, pa uz već spominjane Podbrisanu-Podbrusani otkrivamo lekciju Podbrizane.

* * *

Danas, na žalost, nije sačuvan toponim Mogorova dubrava da bismo posrednim putem mogli odrediti približnu lokaciju srednjovjekovnih Podbrizana. Ipak smještaj srednjovjekovne Mogorove dubrave definira niz drugih srednjovjekovnih toponima,

⁴ C.D. XII, 260.

⁵ F. SMILJANIĆ, Teritorij i granice lučke županije u ranom srednjem vijeku, *Radovi Fil. fak. u Zadru*, 35 (22), Zadar, 1997., 205-256.

⁶ M. BARADA, Lapčani, *Rad JAZU*, 300, Zagreb, 1954.

⁷ N. JAKŠIĆ, Srednjovjekovne Kamenjane s crkvama Sv. Jurja i Sv. Luke, *Starohrvatska prosujeta*, III/17, Split, 1988., 111.

⁸ I. ANZULOVIC, Ubikacija posjeda benediktinskog samostana Svetog Jurja iz Obrovca, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 33, Zadar, 1991., 76.

⁹ ISTA, nav. dj., 76.

¹⁰ Isto.

¹¹ C.D., XIV, 152.

¹² 1368., 3. VIII. Butko Šubić iz Bribira zalaže neke zemlje za 42 dukata ...*possessionum suarum nobilium patrimonialium positarum in villa vocata Verpliane in comitatu Lucbe ... de trauersa sunt methe ville Nogorova dubraua, de austro sunt methe ville Čepesane, de quirina sunt methe ville vocate Bicina et de Borea sunt methe ville vocate Hraschieuich.* (C.D., XIV, 152);

1383. - Mogorovići međusobno trguju nekim terenima... *Item totam et integram possessionem in villa vocata Mogoroua dubraua: de trauersa partim rius per quam sliut aqua et partim monasterium sancti Georgii de Chopriua, de sirocco villa vocta Podbriane, de quirina possessiones illorum de Vireuich et partim illorum de Subichorum et de borea villa vocata Chisina.* (Arhiv HAZU, 1. d., f. 3);

1388. - Granice Mogorove dubrave: *de trauersa villa Boiche partim et partim Dobruchauas, de sirocco villa Podbriane, de quirina villa Čapolxane et de borea part. villa Chiseno et part. villa Verpplane.* (Arhiv HAZU, 1. d., f. 28);

1389. - Granice Mogorove dubrave; *de trauersa villa Boisbe partim et partim villa Motich et partim villa Polcia et partim villa Dobruchiauas, de sirocco villa Podbriane, de quirina villa Xapoxane, et de borea villa Chisena Verpiglane.* (Arhiv HAZU, 1. d., f. 31);

1393. - Granice Mogorove dubrave ...*de borea est villa vocata Chisina partim et partim villa vocata Verpiglane, de sirocco est villa vocata Podbrisane, de traversa est villa vocata Boischie partim et partim villa vocata Palatum et villa vocata Dubruchievas, de quirina est villa vocata Sapolsane.* (Znanstvena biblioteka u Zadru, Rukopisi MS 894, 38;) vidi i I. ANZULović, nav. dj., 76.

1393., 9. IV. - *Matej de genere Mogorouich* prodaje svoja patrimonijalna dobra u Mogorovoj Dubravi i Grabovčanima za 200 dukata. ...*de traversa est nemus de quo fluit aqua partim et partim possessiones monasterium Sancti Georgii de Copriua, de sirocco est villa vocata Podbriane, de quirina possidet ilorum de genere Vireuich partim et partim ilium de generatione Subichorum, de borea villa vocata Chisina.* (Povijesni arhiv u Zadru, (dalje PAZd) Spisi zadaskih bilježnika, Articucius, B II, F VI, 140; T. RAUKAR, Zadar u XV. stoljeću, Zagreb, 1977., 137.; I. ANZULović, nav. dj., 78. prema drugom ali sukladnom izvoru.)

1400., 11. maggio: *Instrumento in forma di privilegio di comprata per Zorzi quondam Miroslauo di stirpe de Mogorovich dal Gregorio quondam Stefano pur di stirpe de Mogorovich d'una sorte di terren con case, corti, orto, posto in Lica in villa Mogorova dobra in piu clapi, piu d'una quarta parte d'un luoco da farsi un molino e ciò per 50 ducati.* (Znanstvena biblioteka u Zadru, Rukopisi, G. Ferrante, Regesti notarili, Vannes B. de Firmo, f. 4.)

1405., 12. VII. - *Stanislauus condam Jurse de genere Mogorouich de Mogorouua dubraua prodaje dictis tribus sortibus terre ...positas in territorio ville Mogorouua dubraua infra hos confines scilicet confines dicte ville Mogorouua dubraua: de borea villa Chisino part. et part. villa Craschieuich, et part. villa Verpigliani, de quirina est villa Sapogiane, de sirocco est villa Jarane, de trauersa est villa Dobruchiauasi partim et partim villa Polacce Opachia, et part. villa Miretich et partim villa Boischie.* (Arhiv HAZU, 1. d. f. 22).

¹³ I. ANZULović, nav. dj., 78.

od kojih su i danas neki na terenu sačuvani. Stoga je položaj Mogorove dubrave moguće vrlo precizno odrediti, o čemu je konačno u posljednje vrijeme i raspravljano. Ubikacijom srednjovjekovne Mogorove dubrave pozabavila se nedavno I. Anzulović u potrazi za susjednom lokacijom srednjovjekovnog posjeda u vlasništvu samostanu Sv. Jurja od Koprive.⁸ U toj se prigodi ona koristila prostornim orijentirima koji su nabrojani u jednoj ispravi zadarskog kaptola iz 1393. godine, u kojoj se Mogorova dubrava smješta u prostor na slijedeći način: na sjeveroistoku *Chisina* i *Verpiglane* (Kisina i Vrpljane danas poznati toponimi), na jugoistoku *Podbrisane* (danas nepoznato), na sjeveroistoku *Boischie* (Bojišće danas poznat toponim), *Palatum* i *Dobruchieuas* (danas nepoznato), na jugozapadu *Sapolsane* (Zapužane, danas poznati toponim). Nabrojani, sačuvani srednjovjekovni toponimi Kisina, Vrpljane, Bojšće i Zapužane u blizini su Benkovca, svi pretežno sa zapadne strane, što je onda i rezultiralo donekle prihvatljivom ubikacijom Mogorove dubrave u prostor između Kule Atlagića, Vrpljana i Zapužana, zapadno od Benkovca.⁹

Ipak, povijesna je dokumentacija o Mogorovoj dubravi ponešto bogatija i raznovrsnija od one koju je I. Anzulović koristila u svojoj raspravi. U mjeri u kojoj joj je tom prigodom bila potrebna, korištena građa bila joj je posve dovoljna, jer je ona razglabala prvenstveno o problemu ubikacije samostanskog posjeda Sv. Juraja od Koprive, koji se nalazio u selu Opaća polača ili *Palatum abbatis*. Taj je položaj, vidjeli smo iz citiranog dokumenta, bio na sjeveroistočnoj strani (*de traversa*) od Mogorove dubrave.¹⁰ Mi ćemo, pak, problemu preciznije ubikacije Mogorove dubrave morati posvetiti nešto više pozornosti i ponovno ga raspraviti s namjerom da mu prostorne okvire odredimo što preciznije jer nam to ostaje jedini čvrst oslonac u traganju za lokacijom srednjovjekovnih Podbrižana, koji se gotovo neizostavno spominju s jugoistočne strane (*de sirocco*) spomenutog posjeda u pretežitom vlasništvu Mogorovića. Najstariji dokument o smještaju Mogorove dubrave jest onaj iz 1368. godine, objavljen u *Codex diplomaticus*, pa nas stoga čudi da nije bio uvršten među izvore na temelju kojih se određivala lokacija na terenu.¹¹ Sačuvano je zatim još nekoliko isprava zadarskog kaptola, koje, istina, uglavnom ponavljaju dosad poznate podatke ponudene u već spominjanoj i citiranoj zabilješki iz isprave od 1393. godine, ali nude i neke druge informacije čime dijelom dopunjavaju osnovnu dokumentaciju. U bilješci donosimo sve poznate nam slučajeve.¹² Kada usporedimo sve nabrojene orijentire iz različitih isprava dobivamo potpunije podatke o smještaju Mogorove dubrave: od sjeverozapada prema sjeveru su Vrpljane, Rašević i Kisina; od sjevera prema istoku Bojište, Miretići, Opaća polača i Dobruća vas; od istoka prema jugu Podbrižane i Jarane, te na jugozapadu Zapužane. Spominje se, osim toga, da je na sjeveroistočnoj strani granica dijelom na potoku (danas jaruga Kličevica), a dijelom posjed samostana Sv. Jurja od Koprive. Spomenuti samostanski tereni u tom dokumentu zamjenjuju toponim Opaća polača ili *Palatum abbatis*, kako stoji u drugim ispravama.¹³ U dosadašnjoj je argu-

mentaciji ipak propušteno istaknuti da granica između Mogorove dubrave i samostanskog posjeda nije potok. Na toj se sjeveroistočnoj strani Mogorova dubrava proteže preko potoka i tu graniči s posjedom Sv. Jurja Koprivskog. Upravo su u tom dijelu preko potoka najkvalitetniji tereni, šume i oranice o kojima i jest riječ u kaptolskim ispravama. Potok, danas zvan Kličevica, dakle, granica je na krajnjem sjevernom dijelu Mogorove dubrave prema srednjovjekovnom selu Bojište. Zatim se Mogorova dubrava proteže na sjeveroistok preko potoka i tek tamo graniči s Opačom polačom. Zato treba ispraviti položaj Mogorove dubrave na zamljopisnoj karti kako ju je označila I. Anzulović smještajući to selo isključivo jugozapadno od potoka zvanog Kličevica jaruga. Ponajprije stoga što je to pretežito krševit teren kojem ne bi pristajao ni apelativ dubrava (hrastova šuma) niti su tamo oranice koje su predmet trgovine ili zaloga u dokumentima. Cijeli, dakle, prostor Mogorove dubrave treba proširiti na istok, u polje, s obje strane potoka Kličevice, osim sjevernog dijela njezina toka jer se tu izričito spominje kao granica sela. Time se cijeli prostor Mogorove dubrave primiče bliže Benkovcu i Benkovačkom selu gdje je autorica razložno, no opet ne dovoljno precizno, ubicirala Dobruću vas.¹⁴ U Mogorovoj se dubravi konačno spominje i teren za gradnju mlina, što dodatno opravdava uključivanje vodotoka jaruge Kličevice unutar njezinih međa. To znači da je Mogorova dubrava bila na mjestu današnjeg sela zvanog Kličevica zahvaćajući terene uokolo, s jedne strane prema Zapužanima i Rašteviću, s druge strane prema Kuli Atlagića i s treće strane prema Benkovcu i Šopotu. Od sela Kličevice istoimeni potok skreće u pravcu jugozapada gdje je već krševiti teren i tu ulazi u plitki kanjon pred kojim se diže srednjovjekovna utvrda Kličevica ili Kličevac, svakako unutar međa srednjovjekovne Mogorove dubrave.

Utvrdna Kličevica, koja je građena sredinom 15. stoljeća, spominje se prvi put u povijesnim vrelima 1453. godine.¹⁵ Podignuta na hrvatskoj strani u blizini s granicom mletačke Republike, uvjetovala je negodovanje mletačkih vlasti zbog svog osjetljivog položaja.¹⁶ Sama je utvrda, konačno, bila i uzrokom promjene u toponimiji okolnog terena. Nisu nam, naime, poznata arhivska svjedočanstva o Mogorovoj dubravi u drugoj pol. 15. stoljeća, pa je sva prilika da je u novim okolnostima 15. stoljeća ime nove utvrde potisnulo dotadašnji naziv posjeda (sela). To znači da je toponim Kličevica, ubrzo nakon podizanja istoimene utvrde, uvjetovao gašenje toponima Mogorova dubrava. U tom je kontekstu zanimljivo istaknuti da je prije cca. 20 godina u spomenutoj utvrdi pronađen mali keramički gotički grb sa simbolima Šubića i Mogorovića.¹⁷ Ovaj je nalaz posve u skladu s povijesnim podacima prema kojima su u Mogorovoj dubravi tijekom 14. stoljeća kao vlasnici spomenuti isključivo pripadnici rodova Šubića i Mogorovića. Utoliko naša tvrdnja, da je Kličevica isto što i Mogorova dubrava, dobiva još više na snazi. Spominjanjem utvrde Kličevice, dolazimo nadalje do problema jugoistočnih granica Mogorove dubrave, jer je još 1962. godine S. Antoljak publicirao podatak po kojem se u drugoj polovici 15. stoljeća pod Kličevcom nalazi selo Jarane.¹⁸

¹⁴ Isto.

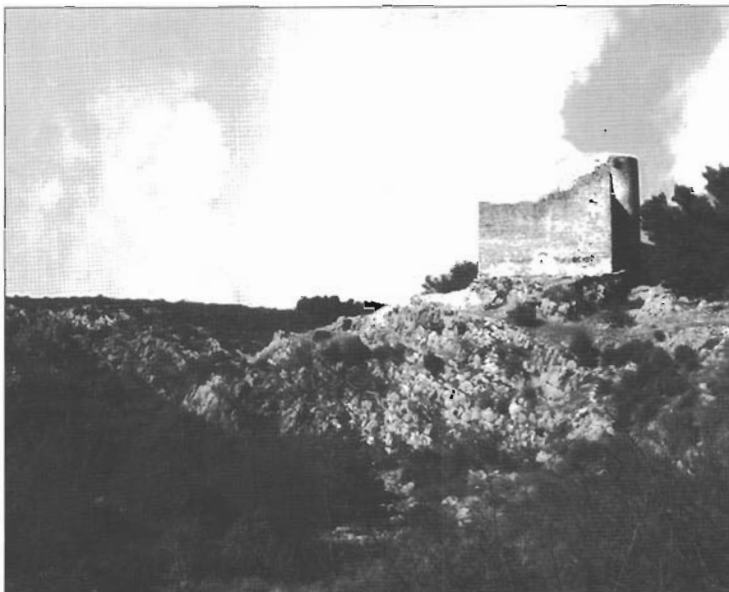
¹⁵ Š. LJUBIĆ, Listine, X, 8.

¹⁶ Osobito je to došlo do izražaja tijekom šesdesetih godina 15. stoljeća, a u mletačkim dokumentima se spominju poimenice i kaštelani Kličevice. Inače je Kličevica u tom periodu u rukama krbavskih knezova. Š. LJUBIĆ, nav. dj., 241-242, 415, 423-425.

¹⁷ Grb se čuvao u Benkovačkom muzeju do 1991. godine kada mu se u agresiji na Hrvatsku gubi svaki trag. O njemu je na sreću referirao M. Granić na znanstvenom skupu u Benkovcu u travnju 1983. godine, no taj referat nije nikada tiskan te se ovom prigodom pozivam isključivo na to, danas već davno priopćenje. Potpuno je opravdan postupak kolege M. Granića koji svoj tekst nije predao za tisk Benkovačkom zborniku koji je nakon navedenog skupa ugledao svjetlost dana. Ni naš se referat održan na tom skupu nije našao među onima u tiskanoj građi, jer nam je bilo neprihvatljiv koncept Zbornika tiskanog u Hrvatskoj različitim jezicima i pismima (hrvatski, srpski, latinica ćirilica). Tako je ovaj Zbornik, u kojem se već dobrano ogledaju težnje koje su dovele do agresije na Hrvatsku rezultirao na žalost i time što ovaj važan heraldički spomenik ostao do danas nepoznat široj javnosti.

¹⁸ S. ANTOLJAK, Izumiranje i nestanak hrvatskog plemstva u okolici Zadra, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 9, Zadar, 1962., 78, bilj. 331.

**Kličevica, utvrda iz
15. stoljeća nad kanjonom
istoimenog potoka, sagrađena
u dijelu Mogorove dubrave.**

Upravo spomenuti podatak o položaju Jarana u odnosu na Kličevicu koristi i kolegica I. Anzulović u raspravi o ubikaciji Dobruća vasi.¹⁹ Zaista, riječ je o ugovoru dote sačuvanom kod zadarskog bilježnika P. Dragona od 2. kolovoza 1483. godine, gdje stoji: *Ibi Jacobus filius Rusani de villa Jarani sub Cliceuaz.*²⁰ Položajem srednjovjekovnih Jarana, posjeda koji se u povijesnoj građi spominje prvi put već 1185. godine,²¹ pozabavio se poslije S. Antoljaka i B. Gušić, potpuno pogrešno smještajući Jarane kod Biljana.²² Ispravno je zatim I. Anzulović upozorila da se u dokumentu iz 1312. godine, kojega je B. Gušić koristio kao argument, spominjana crkva Sv. Mihovila odnosi na Sv. Arandela u Miranjima, a ne na crkvu kod Biljana.²³ Spomenuta je isprava zaista vrijedan izvor za ubikaciju srednjovjekovnih Jarana, što nas ovdje trenutno i zanima, jer se to selo, odnosno posjed spominje u jednom od već citiranih dokumenata s jugoistočne strane Mogorove dubrave. Riječ je o ispravi kojom ban Mladen i knez Pavao Šubić nagrađuju posjedom Petra Bogdanovog, tadašnjeg kneza Omiša, za njegovu vjernu službu. Šubići ga obdaruju terecima koji su njihovo privatno, valjda patrimonijalno dobro, i tom prigodom izdaju ispravu u kojoj se opisuju granice darovanog posjeda: *...terram nostram positam in Luca vocatam Jarane. Cuius terrae confines tales sunt: Primo et principaliter ex parte orientis est meta, scilicet lapis fixus in terra et vadit usque ad Poniciuam, in qua intrat aqua, et de Ponicia ad occidentem uque ad nemus sive sclavonice dubrava Dolez, et vadit Cerane usque campum hac ex parte australi et usque ecclesiam santi Michaelis. Ex parte zephyri in lapide est facta crux, qui est inter terram domini bani et filiorum Jacobi vocatam Jarane, et tendit ad vineam et ad lapidem positum ad orientem, scilicet ad supradictam primam metam, videlicet terram Jamometorum....*²⁴ Sačuvane su između ostaloga još dvije isprave zadarskog kaptola koje pomažu pojašnjenju podataka iz navedenog citata, posebice onog njegovog dijela koji se odnosi na posjed tamo spomenutih Jamometa. U prvoj Zadranin Juraj Ljubavac kupuje posjed nekog Grgura od roda Jamometa, a iz isprave se saznaje da je taj posjed u Podlužju

¹⁹ I. ANZULOVIĆ, nav. dj., 78.

²⁰ PAZd, Spisi zadarskih bilježnika, P. Dragono, B III, IV/6.

²¹ Pristav bana Dionisija uvodi samostan Sv. Krševana u posjed Brda apud Sliunicus. U toj ispravi stoji: *Cui dominus meus banus secundum statuit et perfixit terminum ad locum, qui dicitur Yarani, ut cum abbate causam intraret et sue celsitudinis examen subiret.* (C.D. II, 185)

²² B. GUŠIĆ, Starohrvatsko naseljenje Ravnih kotara, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 18, Zadar, 1971., 182.

²³ I. ANZULOVIĆ, nav. dj., 78.

²⁴ C. D., VIII, 308.

i da na sjeverozapadu graniči s Jaranima. U drugoj su prostorni orijentiri istovjetni.²⁵ Na zapadnoj, dakle, strani, kako sada doznajemo, Jarane graniče sa selom Podlužjem, odnosno s Jamometima koji su tamo vlasnici.²⁶ U srednjovjekovnom se Podlužju spominje 1400. godine i crkvice Sv. Jurja, i to u oporuci onog istog Jurja Ljubavca, koji je jedanaest godina ranije kupio od Jamometa dio terena u Podlužju i koji sada za njen popravak ostavlja svotu od 100 libara.²⁷ Riječ je sigurno o današnjoj crkvi Sv. Petke koju koriste pravoslavni vjernici Kolarine. To postaje razvidno iz vijesti 17./18. stoljeća gdje se u dokumentima ninske biskupije spominje crkva Sv. Jure u nedalekoj Kolarini, za koju se kaže da je tada već koriste pripadnici pravoslavne vjeroispovijesti.²⁸ Granicu srednjovjekovnog Podlužja i Jarana označava i u dokumentu spomenuta Ponikva, ponor u koji nestaje voda. To je poznati ponor u današnjem Podlugu, odnosno Donjem Perušiću, te smo ga i označili na priloženoj karti. Srednjovjekovno je Podlužje, dakle, na terenu opredmećeno ponorom na njegovoj krajnjoj zapadnoj strani i crkvicom Sv. Petke, pa nam ovi fizički orijentiri pomažu da to srednjovjekovno selo smjestimo uglavnom zapadno i južno od položaja crkvice Sv. Petke. To je ipak istočnije od današnjeg toponima Podlug, koji se je očito protegao na mjesto zagubljenih Jarana i tu sačuvao. Jarani se nadalje protežu do granice srednjovjekovnih Ceranja u pravcu zapada, pa je između spomenute Ponikve i Ceranja južna granica Jarana. I zatim se stiže do poznate crkvice Sv. Mihovila u Miranjima, koja bi darovanom posjedu u Jaranima bila na zapadu. Važno je, međutim, istaknuti da su Šubići ispravom iz 1312. godine Petru Bogdanovom darovali samo južni (jugoistočni) dio posjeda zvanog Jarani, dakle prostor između srednjovjekovnih sela Podlužja, Ceranja i Miranja. To su danas sve sačuvani toponimi i približni položaj. Sačuvana je crkvice Sv. Mihovila u Miranjima i poznat je položaj spominjanog ponora u Podlugu te oni omeđuju dimenziju darovanog posjeda 1312. godine u smjeru zapad-istok. Iz dokumenta, naime, saznajemo da poklonjeno Šubićevo zemljište graniči s posjedom sinova nekog Jakova, valjda isto Šubića, a taj je, kaže se, također u Jaranima. Odnosi se očito na sjeverozapadni, čak nešto veći dio Jarana, koji u toj prigodi, iz razumljivih razloga nije opisan, jer o njemu u ispravi i nije riječ. Ta bi druga polovica Jarana dosegala na sjeverozapadu do srednjovjekovnog Kličevca, danas Kličevice, jer kako hoće citirani dokumenti, tj. do Mogorove dubrave, što je posve isto jer se Jarani i spominju na njenoj jugoistočnoj strani.²⁹ Na zapadu bi sjevernoj polovici Jarana onda bilo selo Zapužane, koje su istovremeno zapadno i Mogorovoj dubravi. Svakako ta sjeverna, preciznije sjeverozapadna polovica Jarana leži jugozapadno od kanjona potoka Kličevice i utvrde Kličevice, tj. jugozapadno od Mogorove dubrave, što je posve u skladu sa spomenutim citatom *Jarani sub Cliceuaz*. U ovom se citatu i ne kaže da su Jarani pod utvrdom Kličevicom, nego pod Kličevcem, dakle naseljem ili bolje reći posjedom koji se sada zove Kličevac, a ranije je ta lokacija nosila naziv Mogorova dubrava. Tu je negdje u Jaranima posjed imala i zadranka Žuvica iz Bribira, udovica Zadrana Dobrola, sina pok. kneza Nikole Petrovog Šubića koji je svoju oporuku diktirao u Zadru bilježniku P. de Sarčanu, u

²⁵ 1389., 16. IX. *Vir nobilis S. Georgius condam Jacobi de Glubauac* kupuje od Grgura *Chçchouich de genere Jamomet qui habit in villa Podlusie comitatus Lucbe .. sortes terre positas in villa Podlusie comitatus Lucbe. Et super alia sorte terre vendita sedet multum villanus: de trauersa partim villa Morusich et part. villa Starosane, de sirocco villa Rosugle, de quirina villa Cerane et de borea villa Jarane.* (Arhiv HAZU, 1. d. f. 31.)

Druga gotovo istovjetnog sadržaja: 1390. - *Villa Podlusigie: de trauersa villa Motusich partim et partim Starosane, de sirocco villa Rosugle, de quirina villa Cerane, de borea villa Jarane.* (Arhiv HAZU, 1. d. f. 33)

²⁶ Nabrajajući posjede hrvatskog plemstva u srednjovjekovnoj Luci, F. SMILJANIĆ, nav. dj., 220. kaže: Jamometi koji imaju zemlju kod Jarana i u Podlužju. Pokazuje se, međutim, da je tu riječ o istom posjedu, dakle u Podlužju u susjedstvu Jarana.

²⁷ 23. V. 1400...*Item reliquit in reparatione ecclesie Santi Georgii de Podlusie libras centum paruorum*, PAZd, Spisi zadarskih bilježnika, P. Sarčana, B I, F II, 452. Dugujem zahvalnost E. Hilji koji me je upozorio na ovaj podatak.

²⁸ S. BAČIĆ, *Perušić, župa Marijina uznesenja u Zadarskoj biskupiji*, Split, 1989., 117. To je romanička građevina presvođena bačvastim svodom s romaničkim portalom na pročelju koju pravoslavni vjernici danas nazivaju crkvom Sv. Petke. I. PETRICIOLI, Spomenici romaničke i gotičke arhitekture u benkovačkom kraju, *Benkovački Zbornik, I*, Benkovac, 1987., 117.

²⁹ Vidi bilješke 11 i 16.

**Romanička crkvice
Sv. Mihovila u Miranjima
granična je zapadna točka
srednjovjekovnih Jaranima.**

siječnju 1383. godine.³⁰ Njezini su se kmetovi u Jaranima, Vlatcus Camelhch, Jadij Volcich, Petriz Gerdinich i neki Mladicich, obvezali zadarskom plemiću Šimunu Detrico da će, u nemirnim okolnostima 1412. godine, i nadalje četvrtinu od plodova davati spomenutoj Žuvici, bez obzira na utjecaj različitih vojski i gospodara u tim vremenima na hrvatsko-mletačkoj granici.³¹

Tako smo dobili relativno precizne prostorne okvire Jarana koji se protežu u smjeru sjeverozapad-jugoistok, od Kličevice tj. Mogorove dubrave do polja na sjevernoj međi Ceranja u dužini više od 4 km, a u širinu od cca 3 km, koliko je od crkvice Sv. Mihovila u Miranju do ponora u Podlugu. Ovaj je posjed površinom relativno velik u odnosu na susjedna sela, što pokazuje i naša karta. No, upravo se zato na početku 15. stoljeća, u oporuci Jakova Bribirskog, među mnogim drugim njegovim posjedima u Luci, spominju Jarane velike i Jarane male.³² To samo dokazuje da veličina Jarana, koju smo dobili prostornom topografskom analizom, dobiva dodatnu potporu.

Za rješenje problema postavljenog na samom početku, a to je ubikacija srednjovjekovnih Podbrižana, koji se u dokumentima spominju s Jaranima izmjenično na jugoistoku Mogorove dubrave, valja svakako najprije istražiti i odrediti sjevernu, odnosno sjeveroistočnu među Jarana. U južnoj polovici Jarana darovanom Petru Bogdanovom, istočnu stranu zatvara Podlužje plemenitih Jamometa, a poslije i zadarskih Ljubavaca ali nam ostaje nepoznat sjeveroistočni medaš sjeverne polovice Jarana, u prostoru između Podlužja i Kličevice odnosno Mogorove dubrave. Iz dostupnih nam dokumenata saznajemo da bi to moglo biti srednjovjekovno selo Dobruća vas.

Što se tiče samog položaja srednjovjekovne Dobruća vasi, za sada raspoložemo s prijedlogom ubikacije I. Anzulović te s tri srednjovjekovna dokumenta o prostornom smještaju Dobruća vasi koje donosimo u bilješci.³³ Kao što nas obavještava dokument iz 1388. godine, koji je na žalost ostao nepoznat I. Anzulović u vrijeme pisanja njene rasprave, Dobruća vas se je prostirala jugoza-

³⁰ C.D., XVI, 333.

³¹ ...onnes villici domine Zuiçe de Berberio in villa Jarane districtus Ostrouiçe. PAZd, Spisi zadarskih bilježnika T. de Prandin, B I, F I, 313'.

³² I. BOJNIČIĆ, Jakov Bribirski od plemena Šubić, Vjesnik Zemaljskog Arhiva, g. 1, sv. 2, Zagreb, 1899.

³³ 1388.- Granice sela *Dobruchauas*: de trauersa sub via magna, de sirocco villa *Bucouich*, de quirina villa *Chricone* et de borea *Polaçi* abatie Santo Georgii de *Chopriua*. (Arhiv HAZU, 1. d., f. 28).

1390.- Granice Dobručevasi; de trauersa castrum *Charin*, de sirocco villa *Bucouich*, de quirina villa *Jarane*, de borea villa *apatbe Palace*. (Arhiv HAZU, 1. d., 32').

1392.-... 4 sortes cum casalibus, curtibus ... positas in villa *Dobruchiauas* ... de sirocco villa vocata *Volcauich*, de quirina est villa vocata *Jarane*, de borea est villa vocata *Palatum abbatis*, de traversa est nemus vocatum *Cuclieberdo*. (PAZd, Spisi zadarskih bilježnika, Articucius, B II, F VI, 90; I. ANZULOVIĆ, nav. dj., 76.)

pano od ceste zvane *via magna*. Preko te ceste bio je posjed kaštela Karin, o čemu svjedoči dokument iz 1390. godine, odnosno brdo Kukalj prema dokumentu iz 1392. godine, a što je sve u suglasju. Slijedeći navedene povijesne prostorne orijentire, Anzulovićina ubikacija Dobruća vasi u današnje Benkovačko selo nije dovoljno precizna.³⁴ Citati iz dokumenata naprotiv vode nas u današnji Benkovac, odnosno u prostor neposredno zapadno od Benkovca, koji je smješten ispod spomenute ceste *via magna*, dakle uokolo današnje benkovačke vojarne, dok je, ranije predloženo Benkovačko selo, uglavnom iznad te ceste. Sjeverozapadnu i suprotnu jugoistočnu stranu Dobruća vasi sve tri isprave određuju na isti način. Na jugoistoku je Buković, a na sjeverozapadu Opaća polača, posjed samostana Sv. Jurja od Koprive. Točan položaj Bukovića poznat nam je ne samo po današnjem istoimenom selu istočno od Benkovca, već i po smještaju njegove negdašnje crkve Sv. Vida. Crkva Sv. Vida u Bukoviću spominje se u popisu ninskih župa koji se poziva na godinu 1449. pod naslovom *Sella i Banovine ke su u ninskoj deržavi*, uvrštenom u *Liber Aureus* ninske biskupije. Spominje se još i početkom 18. stoljeća kao crkva u Benkovcu. Bila je to mala crkva u cijelosti presvođena s dvoja vrata, vjerovatno romanička. Već je tada služila vjernicima pravoslavne vjeroispovijedi. Godine 1885. sagrađena je na njezinom mjestu nova pravoslavna crkva Sv. Ivana Krstitelja.³⁵ Ta je crkva smještena na samom istočnom izlazu iz Benkovca, a pod njom je Bukovičko polje. Položaj srednjovjekovnog Bukovića-Volkovića, jest, dakle, jugoistok Benkovca. Dobruća vas se prema tome prostire od tako definiranog položaja srednjovjekovnog Bukovića, tj. jugoistočnog dijela Benkovca, pa do Opaće polače koja je u dokumentima locirana jugoistočno od srednjovjekovnog sela Bojišta. Položaj srednjovjekovnog Bojišta opredmećen je, pak, sačuvanim, istoimenim toponimom i crkvicom Sv. Petra u blizini, u današnjoj Kuli Atlagića.³⁶ Svi su ti sačuvani toponimi uz cestu zvanu *via magna*, pretežito jugozapadno od nje. Od sjeverozapada prema jugoistoku, dakle, Bojište, pa Opaća polača (oba u dijelu Kule Atlagića), zatim Dobruća vas kao sjeverozapadni te konačno Buković kao jugoistočni dio Benkovca.

Na jugozapadnoj strani tako ubicirane Dobruća vasi spominju se u dvama dokumentima Jarane. No tu se otvara jedan problem. Što je s položajem današnjeg Šopota, južno od Benkovca? Da li njega uključiti u Dobruću vas, kojoj je Šopot na jugu, ili pak u Jarane kojima bi današnji Šopot bio na sjeveru, ili ga čak vidjeti kao dio srednjovjekovnog Bukovića kojemu je Šopot nešto dalje na zapadu?

U raspravi o položaju Mogorove dubrave susreli smo deset okolnih srednjovjekovnih toponima, u raspravi o Dobrućoj vasi pak samo četiri, na svakoj strani svijeta po jedan. Postavlja se, nadalje, pitanje zašto se u opisu položaja Dobruća vasi ne spominje Mogorova dubrava jugozapadno, kao što se u opisu položaja Mogorove dubrave često spominje Dobruća vas na sjeveroistoku? To znači da bar jedna od tih dviju informacija nije do kraja pouzdana! Drugi je problem gdje se u svim tim razgraničenjima izgubio toponim Podbrižane, tako često spominjan na jugoistoku ili

³⁴ I. ANZULović, nav. dj., 76.

³⁵ S. BAČIĆ, nav. dj., 24.

³⁶ O tome je prvi pisao P. SKOK, Prilozi k ispitivanju srpsko-hrvatskih imena mjesta, *Rad JAZU*, 224, Zagreb, 1921., 105, pozivajući se na vijesti iz ostavštine L. Jelića. O toj smo problematici raspravljali 1984. u radu Topografija pravca *via Magna* cesta vocata tendens per Lucam, *Starohrvatska prosvjeta* III/14, Split, 1984., 342, koji je I. Anzulović izgleda ostao nepoznat. Ona citira Jelića i Skoka te istovremeno koristi priliku prigovoriti i Ivi Petricioliju da je u radu iz 1987. godine netočno crkvu Sv. Petra smjestio u srednjovjekovno selo Tihlić, umjesto u Bojošte u kojem se spominje više puta u izvorima, nav. dj., 77, bilj. 17. Da prof. Petricioli nije napisao ništa "što nije točno", kako hoće Anzulovićeva, svjedoči i podatak iz zadarske kaptolske isprave u kojoj se spominje pri kraju 14. stoljeća svećenik Dominco župnik crkve Sv. Petra u Tihliću. Podatak je koristio D. KARBIĆ, Agrarni odnosi na području Lučke županije krajem XIV. stoljeća, *Historijski zbornik*, XLIII, Zagreb, 1990., 22. O prostornim odnosima Tihlića i Bojišta pisali smo inače u citiranom radu u ovoj bilješci. Druga je crkva u susjedstvu Sv. Petra, a danas zvana Sv. Nikola u Kuli Atlagića sagrađena tek 1446. godine o čemu je već i ranije pisao I. PETRICIOLI, Prilog zadarskim graditeljima XIV. i XV. stoljeća, *Radovi fil. fak. u Zadru*, 9, Zadar, 1982., 39. Često se isti sakralni objekt u zadarskim srednjovjekovnim izvorima navodi uz različita susjedna sela, na što smo već upozoravali, posljednji put u N. JAKŠIĆ, *Zemunik, zadarski srednjovjekovni kaštel i turska kasaba*, Split, 1997., 11. bilj. 9.

**Romanička crkvice Sv. Jurja
u srednjovjekovnom Podlužju.**

istoku Mogorove dubrave? Taj bi morao biti između Jarana, koje se prostiru južno od Mogorove dubrave i Dobuča vasi, koja je Mogorovoj dubravi na sjeveroistoku. Vratimo se konačno i na dokument iz 1393. godine u kojem Matej Mogorović prodaje svoja patrimonijalna dobra. U njemu se opisuju granice Mogorove dubrave pa se kaže da je na sjeveroistoku granica jednim dijelom potok (a to može biti samo prema Bojištu), a drugim dijelom posjed samostana Sv. Jurja u Koprivi. U nastavku se na jugoistoku spominju Podbrižane. Zašto se u tom dokumentu izgubila Dobuča vas (a nema ni Mirića) na sjeveroistočnoj granici Mogorove dubrave, kada se u drugim prilikama izričito spominje? Baš se u tom dokumentu sustavnije opisuju granice bilo neposrednim susjednim posjedima (Šubići, Virevići, samostan sv. Jurja), bilo fizičkim oznakama terena (potok), a samo se za jedan međaš spominje toponim (Kisina). Sve nas to nas navodi na zaključak o nešto drugačijem metodološkom pristupu prigodom definiranja položaja zadanoga posjeda ili sela primijenjenom pri sastavljanju ovog dokumenta. U drugim se dokumentima o položaju Mogorove dubrave spominju poznati orijentiri (uglavnom selatoponimi) na različitim stranama svijeta čime se postiže nešto drugačiji rezultat. U svim su tim primjerima nabrojani toponimi sigurno točni i locirani na pravoj strani svijeta, no to još uvijek ne znači da oni, osobito ako su sela u pitanju, moraju nužno biti neposredni susjedi. Često, ili čak najčešće to jesu, no očito se ponekad pokoji od njih spominje da bi se označio poznati položaj na određenoj strani svijeta, a da pritom i nisu nužno neposredni graničnici.

* * *

Osim spomenutih dvaju metodoloških pristupa pri lociranju takvih položaja u srednjovjekovnim ispravama, praksom je uočeno i treće načelo: za definiranje određenog položaja, sela ili posjeda ističe se samo jedan toponim na svakoj strani svijeta (traversa-NE, sirocco-SE, quirina-SW, borea-NW), čime se ne opisuju granice posjeda ili sela već ga se samo "grubo" smješta u prostor pomoću četiri toponima na četiri glavne strane svijeta.³⁷ Taj je pristup primijenjen za smještaj Dobruća vasi u svim poznatim slučajevima. Tako su Dobruća vasi zabilježene Jarane kao jugozapadni orijentir, a ne Mogorova dubrava koja je na zapadu. Pri tom nije nužno, kao što smo već upozorili, da su neposredni susjedi. Južna strana, kao i ona zapadna ili sjeverna, ne spominju se. Južno od prostora na koji smo ubicirali Dobruća vas jest današnji Šopot kod Benkovca. Šopot je prostor koji je Mogorovoj dubravi na onoj strani svijeta koju zadarski dokumenti obilježavaju terminom "sirocco". U nekoliko je dokumenata Mogorovoj dubravi *de sirocco* označeno selo Podbrižane.³⁸

U navedenim, dakle, dokumentima pri smještaju Dobruća vasi nisu spomenuti orijentiri na danas standardnim stranama svijeta, dakle na zapadu (Mogorova dubrava) ili na jugu (Podbrižane), već samo oni po načelima srednjovjekovne orijentacije, na jugoistoku (Buković), na jugozapadu (Jarane), na sjeverozapadu (Opača polača) i na sjeveroistoku (cesta). Primjenjujući prostorne i topografske oznake srednjega vijeka, Podbrižane je smješteno u prostor između Bukovića na sjeveroistoku (*de traversa*), Dobruća vasi na sjeveru, Mogorove dubrave na sjeverozapadu (*de borea*), Jarana na jugozapadu i jugoistoku (*de quirina*, *de sirocco*), te na samom istoku vjerovatno Veleševa.³⁹ Kako Podbrižane graniče s Mogorovom dubravom, što bi se moglo zaključiti na temelju više citata iz pisane građe, onda su Dobruća vas i Jarane odvojeni doticajem Mogorove dubrave i Podbrižana. I obrnuto. Ukoliko Dobruća vas i Jarane neposredno graniče, na što nas opet navode dokumenti, onda nije moglo biti kontakta Mogorove dubrava-Podbrižani.⁴⁰ Teoretski bi se sva četiri sela mogla susresti samo u jednoj točki. No, to još uvijek ne znači da su nas dokumenti pogrešno informirali. U svakom od tih rješenja Podbrižane valja locirati u Šopot čime je zadovoljen i početni cilj ove topografske rasprave. Time su ujedno riješene i međe srednjovjekovnih Jarana. One su bile u prostoru koji danas dijelom pripada Podlugu, dijelom Šopotu, a dijelom Zapužanima, a u srednjovjekovnoj bi toponimiji to bilo izraženo ovako: *de borea* - Mogorova dubrava, *de traversa* - Podbrižane i Podlužje, *de sirocco* - Podlužje i Ceranje, *de quirina* - Miranje i Zapužane.

* * *

Vjerujući da smo položaj srednjovjekovnih Podbrižana okvimo dobro locirali u Šopot južno od Benkovca, vraćamo se problematici koju smo željeli staviti u žarište rasprave oko problema. Postavlja se pitanje, koji su razlozi motivirali sabor Hrvata u srednjem vijeku da se sastaje upravo u Podbrižanima, nevelikom srednjovjekovnom selu, o kojem inače povijesna građa nudi vrlo malo informacija. Osim što to selo susrećemo u razgraničenjima na jugo-

³⁷ O načinima definiranja strana svijeta u zadarskim srednjovjekovnim ispravama vidi u M. STRGAČIĆ, Quirina ... traversa pars zadarskih srednjovjekovnih isprava, *Radovi Fil. fak. u Zadru*, 1, Zadar, 1963., 95-131. što smo višekrat uspjeli u praksi potvrditi.

³⁸ Vidi bilj. 11.

³⁹ *Veleseuo* se naime spominje u popisu ninskih sela iz 1449. godine. S. BAČIĆ, *Prušić, župa uznesenja Marijina*, Split, 1989., 118., vrlo je uspješno locirao ovo selo na prostor ispod Bukovića, odnosno nedaleko njegove srednjovjekovne crkve Sv. Vida. Tu je sačuvan i danas ograđeni bunar zvan Veleševo ili Veleževo. S. Bačić pravilno primjećuje da je u toponimu sačuvan dokaz o štovanju kulta Velesa, tim prije što je u susjedstvu crkva Sv. Vida koja je smijenila pogansko štovanje Svevida. Tako je u ova dva susjedna toponima ostao trag dualističkog vjerovanja, na jednoj strani Svevid, a na drugoj Volos.

⁴⁰ Ta je situacija valjda bila razlogom da je u rješavanju topografske situacije oko Mogorove dubrave I. Anzulović rekla: *Od jugoistoka su "podbrisane", kojeg nam točan položaj nije poznat...* nav. dj., 77. ¶. SMILJANIĆ, nav. dj., u bilj. 105. kaže: *Podbrišani su danas nestalo selo. I. Anzulović spomenuto selo smješta na položaj današnjega Šopota.* Smiljaniću je očito bila prihvatljiva okvirna lokacija Mogorove dubrave, kako ju je predložila Anzulovićeva, pa je vidio da je istočno od tog položaja Šopot i zaključio je da je ona time riješila položaj Podbrižana koji su u korištenim dokumentima Mogorovoj dubravi "de sirocco". Nije pri tom ni primjetio njezinu izričitu tvrdnju da joj položaj Podbrižana ostaje nepoznat. Napravio je tom prigodom još jedan previd. Položaj Podbrižana tumači u bilješci koju otvara iza toponima transkribiranog "Podberyane", što se nipošto ne odnosi na Podbrižane već na Podbrđane. Iz toga slijedi i pogešan zaključak da su *Podbrišani* na zadarskom teritoriju, nav. dj., 209. da bi na slijedećoj stranici ustvrdio da su *Podbrišani na teritoriju hrvatsko-ugarskog kralja*. Inače u bilješci 53, istoga rada susreće se s toponimom "Podbargiane" i

istočnoj strani Mogorove dubrave, i što je u dvjema ispravama zabilježeno da je to mjesto održavanja sabora, gotovo ne raspoložemo drugim vijestima. Poznajemo, doduše, jedan dokument iz sredine 14. stoljeća u kojem Ivan pok. Tomaša Bribirskoga prodaje Radoslavi, ženi plemića Jurislava iz Karina dva jugera zemlje u "Potbrisane".⁴¹ Očito je, dakle, da su i ovdje, kao i u većini okolnih sela, upravo Šubići imali svoje zemlje. Sjetimo se velikog posjeda u susjednim Jaranima te onih u susjednoj Mogorovoj dubravi i Dobruća vasi, zabilježenih u građi 14. stoljeća.

Glede formalnih činjenica oko samoga sabora, u ovim ispravama izdvajamo tri osnovne informacije koje su u oba dokumenta sukladne:

- a) datum održavanja sabora - kolovoz
- b) mjesto održavanja - selo Podrižane,
- c) sazivanje sabora - sabor saziva i njime predsjedava ban, odnosno viceban.

O svakoj od ovih konstanti nužno je ponešto kazati. O mjestu sazivanja sabora već smo šire raspravljali, ali isključivo s topografskog stajališta. Ukoliko uspijemo izvući kakve druge zaključke glede vremena i razloga odabira mjesta, bit će to sigurno stanoviti doprinos.

Prva je isprava datirana formulacijom *ante festum assumptionis virginis gloriose*, a druga samo *mensis augusti*. Obje su, dakle, iz kolovoza, jedna pače neposredno pred važan blagdan Uznesenja Blažene Djevice Marije, dakle uoči 15. kolovoza. Moglo bi se, dakle, nagadati da se sabor sastajao oko Velike Gospe, pa čak i to da je na taj blagdan svečano i završavao. Formulacija iz druge isprave, *MCCC quinquegesimo primo mensis augusti* stoji inače u ispravi koja je sastavljena tri godine poslije, 1354. u Bribiru. Njome se okonačava postupak koji je zapravo procesuiran u kolovozu 1351. godine na saboru u Podbrižanima. U provedbi zaključaka, dakle, bribirski se notar poziva na sabor iz 1351. godine, a da pri tome, uz godinu, ne poznaje točan datum donošenja odluke. To samo pokazuje da datum saborskog zasjedanja nije trebalo ni pamtiti niti bilježiti jer se sabor uvijek održavao u kolovozu, pa stoga notar uz točnu godinu i dodaje samo mjesec održavanja sabora, *mensis augusti*, u čemu očito nije mogao pogriješiti.⁴²

Tko je sve bio nazočan saboru? Uz vicebana Ivana Ćusa, bili su nazočni *nobiles, iobagiones castri et centuriones Croacie*. Ne ulazeći trenutno u problem sastava sabora, valja svakako zaključiti da su svi koji su tamo navedeni, a to su hrvatski plemići, pripadnici vojnih posada utvrda i časnici, svakako činili stanovito mnoštvo. Da bi se sav taj svijet okupio na jednom mjestu i tamo boravio nekoliko dana, odabrana je lokacija morala zadovoljavati neke minimalne uvjete. Prije svega morala se nalaziti negdje u središtu prostora kojem gravitira većina sudionika. Morala se osim toga nalaziti negdje uz važnu prometnicu, i treće, a ne manje važno, trebalo je na tome mjestu biti vode u izobilju, manje za nazočno pučanstvo, a više za zaprežnu stoku, jer je veliki broj sudionika morao na sabor stizati u zaprezi ili na konjima. Iako nam škrti izvori o saboru ništa ne govore neposredno u tom smislu, ipak je poznato iz povijesne građe i historiografskih analiza da

prihvća našu ubikaciju Podbrdana u zaselak Ambar u Škabrnji. Iako je Smiljanićeva ubikacija Podbrižana u Šopot bez sumnje točna, ona je, kao što je vidljivo nastala kao rezultat dvaju nespretnih previda.

Dodajmo ipak da smo već u radnji N. JAKŠIĆ, Crkve na Begovači i problem starohrvatskih nekropola, *Diadora*, 11, Zadar, 1989., 428, raspravljajući o nalazima Kolomanovog novca u Dalmaciji i bez provedene prostorne analize kazali da su Podbrižane kod Šopota, možda i sam Šopot.

⁴¹ ...*totam terram que me ex successione paterna pro parte mea contingit in Quoucone et Toppale, item in Potbrisane duo iugera...*, C. D., XII, 423.

⁴² Sabor je svakako morao završiti najkasnije do 20. kolovoza, jer je 24. kolovoza blagdan Sv. Bartolomeja koji je bio titularom kninske katedrale i ujedno dan velikoga sajma u Kninu. Usporedi M. ANČIĆ, Knin u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 39, Zadar, 1996.

je u Ravnim kotarima volovski par činio osnovu za poljoprivrednu proizvodnju, pa je ujedno morao biti i znatno prometno angažiran.⁴³ Iako se ne prisjećam slikovitih primjera iz domaće srednjovjekovne tradicije u tom smislu, upozoravam na jedan iz kasnog merovinškog doba sačuvan kod Einharda, koji sugestivno pojašnjava navedenu situaciju. Govoreći o posljednjem merovinškom kralju Hilderiku, Einhard kaže: *Kamo god je trebao ići išao je kolima na dva kotača, koja su vukli upregnuti volovi, a njih je tjerao volar na seljački način. Tako je išao u dvor, tako je išao na opći sabor svog naroda koji se održavao jednom godišnje radi dobrobiti kraljevstva i tako se vraćao kući.* (potcrtao N. J.).⁴⁴

Šopot je smješten jedva kilometar južnije od one važne srednjovjekovne prometnice koju smo zapazili u dokumentu o položaju Dobruće vasi, a to je *via magna*, najvažnija prometnica kroz sjevernu Dalmaciju koja je povezivala Knin i Nin na njezinim ishodišnim točkama.⁴⁵ A Podbrižane je bilo locirano neposredno južno od Dobruća vasi smještene uz ovu prometnicu. Kazali smo, osim toga, da se sabor morao održavati negdje u samom središtu gravitirajućeg prostora s kojega su se regrutirali njegovi sudionici. U nabranju sudionika 1351. godine, na prvom se mjestu iza vicebana spominju *nobiles Croacie*, dakle hrvatski plemići. Odnosi se to ponajprije na predstavnike rodova od one dvanaestorice koju prvi put susrećemo 1102. godine u ugovoru s kraljem Kolomanom.⁴⁶ Prostor na kojem su imali većinu svojih posjeda i na kojem su svi bili nazočni jest prostor sjeverne Dalmacije, o čemu je hrvatska historiografija već postigla usuglašen zaključak.⁴⁷ Sabor se morao održavati u središtu sjeverne Dalmacije, uz glavnu prometnicu, *via magna*, zvanu *cesta*, a sve su to zahtjevi kojima položaj današnjeg Šopota, odnosno srednjovjekovnih Podbrižana, u cijelosti odgovara. U izboru, pak, same mikrolokacije bio je presudan ipak treći razlog, a to je sigurna opskrba volova i konja pitkom vodom. Toponim Šopot je hidronim, što znači da današnje ime sela duguje svoje podrijetlo referentu naglašene hidrografske motivacije. Odnosi se dakako na izvor žive vode zvan Šopot, koje je ime nosio najvjerojatnije i u srednjem vijeku. U promijenjenim okolnostima od 16. stoljeća, od prestanka djelovanja hrvatskoga sabora, svojom je stalnom i nepromjenljivom, uvijek jednako važnom ulogom, konačno i potisnuo do tada nadređeni toponim Podbrižane. Ovaj je izvor pitke vode, u doba austrijske uprave posebno ureden, te je i danas važno vodoopskrbno stajalište na cesti Šibenik-Benkovac-Zadar, odnosno Šibenik-Benkovac-Obrovac-Zagreb. Voda izvire podno šumovitog brijega Grubića glavice, po kojem je srednjovjekovni toponim valjda i dobio naziv Podbrižane.

Pozivajući se na hrvatski sabor iz 1351. godine, na sve nazočne i posebno na predsjedavajućeg vicebana, bibrirski je notar istaknuo da je odluka donesena *ad presentiam domini Johannis Çus crovatorum vicebani et nobilium et castris iobagiorum et centurionum Croacie*. Titula vicebana Çusa ponešto je neobično sročena. On je viceban *Crovatorum*, dakle viceban Hrvata. Sam viceban Çus, spominje se učestalo u ispravama Ludovikovog vremena, još više kao ban, koju je funkciju kasnije

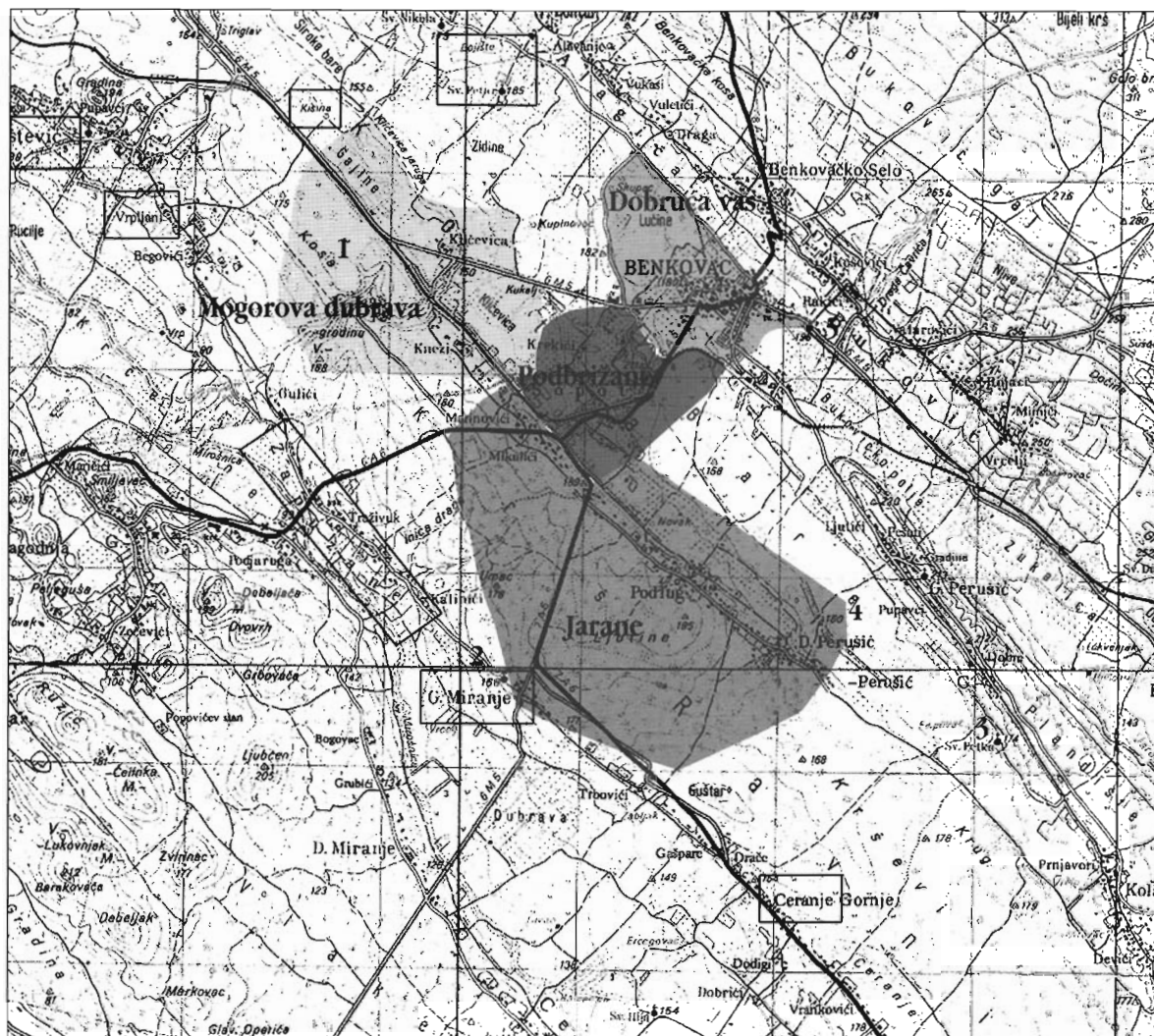
⁴³ T. RAUKAR, nav. dj., na više mjesta.

⁴⁴ *Quocumque eundum erat, carpento ibat, quod bubus iunctis et bubulco rustico more agebte traheretur. Sic ad palatium, sic ad publicum populi sui conventum, qui annuatim ob regni utilitatem celebrabatur, ire, sic, domum redire solebat.* EINHARD, *Život Karla Velikog*, prevela Z. Sikirić, Latina et Graeca, Zagreb, 1992., 54-55.

⁴⁵ N. JAKŠIĆ, 1984., 325-346.

⁴⁶ S. ANTOLJAK, *Pacta ili Concordia od 1102*, Zagreb, 1980.

⁴⁷ Isto.

Karta okolice Benkovca. Pravokutnim okvirom označeni su sačuvani srednjovjekovni toponimi.

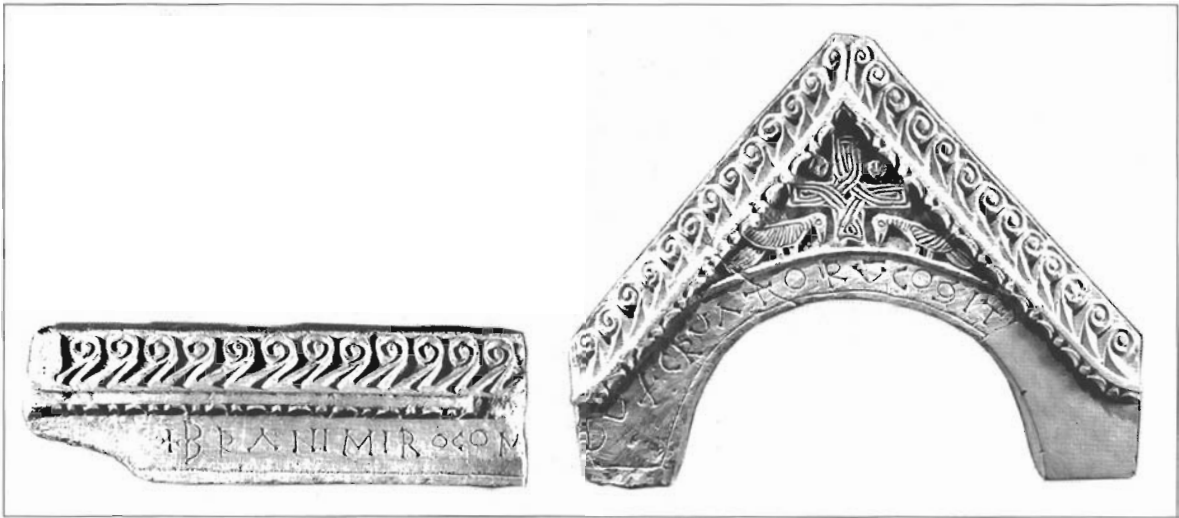
1. utvrda Kličevica
2. crkva Sv. Mihovila u Miranjima
3. crkva Sv. Jurja u Podlužju
4. ponor Ponikva u Podlugu
5. crkva Sv. Vida u Bukoviću

⁴⁸ V. DELONGA, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Split, 1996., 166.

⁴⁹ To je natpis u kojem se spominje ime vladara Držislava. Istini za volju treba kazati da postoje još dva natpisa 9. stoljeća u istoj ili sličnoj gramatičkoj verziji vezanih uz vojvodu Branimira ali s nešto drugačijom semantikom, *ducem Clavitorum* i *dux Sclavorum*, gdje se dakle umjesto Hrvata spominju Slaveni. Natpise vidi u V. DELONGA, nav. dj., 108, 207 i 252.

dugo obnašao. Pa ni kod njegovih neposrednih prethodnika ni sljedbenika nismo pronašli sličnu. On se ovdje ne titulira vicebanom Hrvatske i Dalmacije ili Slavonije kao regnuma, već ponajprije kao viceban Hrvata, plemića, vojnih posada utvrda i časnika Hrvatske. On, dakle, presjeda saboru kao *vicebanus Crovatorum*, što nikako ne bi smo smjeli nesmotrenšću poistovijetiti s njegovom ulogom vicebana Hrvatske. Daljnju ćemo raspravu o tom važnom problemu za sada prepustiti pravnim historiografima. Nešto ćemo tome ipak dodati kao poticaj za razmišljanje.

Dvadesetih godina ovoga stoljeća, istraženi su, svega 50 metara udaljeni od spominjanog izvora Šopot, temelji jedne crkvice u kojoj je prigodi pronađeno i nešto ulomaka kamene oltarne ograde predromaničkih stilskih obilježja, među kojima se posebno ističu ulomci trabeacije s natpisom †BRANIMERO COM... ..DUX CRVATORUM COGIT...⁴⁸ Kao što razabiremo iz ovih ulomaka ranosrednjovjekovnog natpisa, gramatički je lik sintagme s imenom vojvode u nominativu i "podanika" u genitivu množine, posve sukladan onoj vicebana Čusa. Istovjetan gramatički i semantički lik susrećemo samo još u jednom natpisu 10. stoljeća s Kapitula kod Knina.⁴⁹ Dakako, i u pisanim vrelima ranog srednjeg

vijeka susrećemo ovakove formule, primjerice, *Tripimir dux Chroatorum*, *Tamisclao rex Crovatorum*, *Otto dux Veneticorum ac Dalmaticorum*, *Desiderius rex Langobardorum*, *Aaron rex Persarum* itd.⁵⁰ To je u skladu s ranosrednjovjekovnim poimanjem da imenovanu skupinu (Hrvati, Slaveni, Langobardi, Franci, Dalmatinci itd.), koja onda i dolazi u genitivu množine, predvodi vođa (*dux*, *rex*, *banus*, *princeps* itd.). No, postavlja se pitanje, kako to da je karakterističan gramatički lik, koji je zapravo i odraz stvarnog stanja, izronio u 14. stoljeću za vicebana Čusa, u vremenu kada je u intitulacijama vladara i dužnosnika potpuno prevladalo spominjanje dominija, prostora, grada, pokrajine, države, itd. Zabilježeno je, međutim, u domaćim ispravama 14. stoljeća ovakvo tituliranje, ali samo kod banova Pavla i Mladena bibrirskih. Susrećemo tako primjerice, *Paulus dominus Croatorum*, *Paulo bano Croatorum*, pa čak i njegova žena *Ursa inclita Croatorum banissa* ili pak Mladen Šubić *Croatorum et Bosne banus*.⁵¹ Zašto ovu formulaciju nalazimo povezanu uz djelovanje sabora i zašto upravo u rijetkoj ispravi izdanoj u Bribiru od strane bibrirskog notara Franje Lukačića?⁵² Odgovori mogu ići u dva pravca. Na jednoj se strani može dovesti u vezu ova "tradicionalna" formulacija poznata iz titulacija bibrirskih banova Pavla i Mladena s činjenicom da je isprava nastala u krugu Šubića na samom Bribiru. Davno prije banova Pavla i Mladena u povijesnoj je građi na taj način bio tituliran Trpimir, *dux Croatorum*, naglašava S. Antoljak uočavajući ovu osobenu titulu kod Bribiraca.⁵³ Zaboravlja pritom na epigrafsku građu iz doba vladavine Branimira i Držislava, s posve istom formulacijom, na koji smo već upozorili.⁵⁴ Činjenica je, međutim, da se ambijentu Bribiraca, na svršetku 13. i u prvoj pol. 14. stoljeća uočava znatnije pozivanje na staru hrvatsku tradiciju, što bi valjalo svestranije obraditi kao fenomen. Dovoljno je pritom upozoriti na natpise 14. stoljeća sa spomenom kralja Zvonimira iz Ostrovice ili, pak, na "Zvonimirov" epitaf u *Historia Salonitana maior* koji je u mnogim elementima sukladan epitafu Mladena III. Šubića u trogirskoj katedrali, o čemu je već bilo govora u literaturi.⁵⁵

No, sabor je, s druge strane, po svojoj strukturi i naravi, skup (plemića, naroda, staleža itd.), pa stoga i onaj koji mu predsjedava u tom času, stoji na čelu skupine, a ne prostora, dominija. U

**Natpis kneza Branimira
pronaden u blizini izvora
Šopot nedaleko od Benkovca.**

⁵⁰ J. STIPIŠIĆ-M. ŠAMŠALOVIĆ, *Codex Diplomaticus*, I, Zagreb, 1967., 4, 34, 57; EINHARD, nav. dj., 58, 76,

⁵¹ Vidi opširnije u S. ANTOLJAK, Ban Pavao bibrirski "Croatorum dominus", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 19, Zadar, 1972., 5-62.

⁵² ...*per manus discreti viri Francisci condam Mathey Lucacic de Breberio, imperiali notarii*, C D XII, 260.

⁵³ S. ANTOLJAK, 1972., 64.

⁵⁴ Vidi bilj. 47.

⁵⁵ Ulomak gotičkog natpisa iz Ostrovice datiran je 1405. godinom i na njemu se razaznaje dio teksta ...*FIRMA QUORVM REX ZONEMERIU...*, Vidi S. GUNJAČA, Kako i gdje je svršio kralj Dimitrije Zvonimir s dodatkom o grobu kralja Zvonimira na Kapitulju kod Knina, *Rad JAZU*, 288, Zagreb, 1952., 205-308, sl. 1.

Podbrižanima su se okupili plemići, *nobiles* i vojni staleži *iobagiones castris et centuriones*⁵⁶, a upravo tu skupinu predvodi *vicebanus Croatorum*, i to je onda sabor Hrvata, nipošto sabor Kraljevine Hrvatske kojega bi činili predstavnici cijelog "političkog naroda", primjerice gradova i drugih društvenih zajednica.

Vratimo se sada natpisu iz 9. stoljeća pronađenom u Šopotu, koji je bez sumnje odraz neke nakane kneza Branimira. On je, kao *dux Croatorum* nešto odlučio, zapravo nakanio napraviti, kako kaže natpis, a drugi nas dio istog teksta upozorava da je to bilo *pro remedio*, "za spas", dakle, svoje duše.⁵⁷ Odluka se, dakle, odnosi na davnu gradnju vladarske zadužbine, na onom istom mjestu na kojem se gotovo 500 godina poslije, u 14. stoljeću, okupljaju članovi hrvatskog sabora. To su predstavnici onih istih rodova koji su 1102. godine, na nekom sličnom skupu odabrali sebi kralja od roda Arpadovskog.

Veza s poznatim sudionicima iz 1102. godine važna nam je iz više razloga. Ne samo da bismo utvrdili sastav hrvatskog sabora, već i zato što se pokazuje da ta institucija ima duboke korijene. Ne sežu li ti korijeni možda do vremena u kojem je Branimir, tituliran kao *dux Croatorum*, sagradio zadužbinu na mjestu na kojem se sabor sastajao od doba u kojem na prostoru sjeverne Dalmacije žive Hrvati, tj. članovi sabora, a čine ga predstavnici hrvatskih rodova, predvođenih vojvodom Hrvata koji ima vlastitu "družinu".⁵⁸ No, to ne znači da se njegova vlast prostirala samo na rodove koji su tvorili sabor. U to nas upućuju natpisi i pisana vrela drugačijeg semantičkog prostiranja. Na natpisu iz Nina, koji je nastao u istom desetljeću u kojem je klesan natpis iz Šopota stoji da je Branimir *dux Slavorum*.⁵⁹ I pisana vrela sadrže sukladna svjedočanstva, primjerice za Domagoja, Zdeslava i sl.⁶⁰ No zar nas situacija iz Podbrižana ne upućuje na to, da u posvetnom natpisu na tom konkretnom mjestu sabora Hrvata, a prema ulozi koju je imao topos Podbrižane u životu srednjovjekovnog hrvatskog društva, nije ni mogla stajati sintagma *dux Slavorum* već samo ona *dux Croatorum*.⁶¹

Branimir je, prema tome, u srednjovjekovnim Podbrižanima podigao zadužbinu na mjestu na kojem se okupljao sabor hrvatskih rodova, s kojima se tu sastajao svake godine i s njima vijećao. Branimir, koji se na prijestolje uspeo prevratom, morao je očito jasno dati do znanja da će poštovati i štiti institucije hrvatskog društva, a odnosi se to između ostaloga i na uvažavanje zaključaka iz djelokruga spomenutog sabora. Zato je kao primjer ili čak kao znak volje za učvršćivanjem same institucije sabora Hrvata podigao crkvu-zadužbinu na mjestu održavanja sabora u ljetnjim mjesecima. Posvećena je tada bila ova crkva vjerovatno Uznesenju Blažene Djevice Marije čiji je kult ustanovljen u Rimu u 5. stoljeću, odakle je Branimir i dobio priznanje i čijem se biskupu priklonio u ponešto složenim crkvenim i političkim prilikama druge polovice 9. stoljeća.⁶² A saboru u Podbrižanima nije drugo ni trebalo. Taj je skup tražio ponajprije učvršćenje svoje institucije od svakog vladara, ponajprije onih povlastica za koje se izbio kao istaknuti sloj unutar ukupnog pučanstva pod Branimirovom vladavinom. Kako nas u to upućuje dogovor s Arpadovićem iz 1102. godine, odnosilo se to na priznavanje

⁵⁶ Pa i ovo su arhaični termini u odnosu na vrijeme u kojem su nastali.

⁵⁷ V. DELONGA, nav. dj., 108.

⁵⁸ Što se tiče samih rodova iz tog davnog doba, podsjećamo da ih spominje u poglavlju 30. svojega spisa Konstantin Porfirogenet, a što se tiče pak termina *družina* i njegova značenja vidi R. KATIČIĆ, *Pretorijanci Kneza Borne, Uz početke hrvatskih početaka*, Split, 1992., 186.

⁵⁹ Vidi bilj. 41.

⁶⁰ J. STIPIŠIĆ-M. ŠAMŠALOVIĆ, nav. dj., 8-12.

⁶¹ Nije nam ni u kojem slučaju namjera na ovom mjestu načinati vrlo složena pitanja oko podrijetla hrvatskoga plemstva, oko semantičkih razlika imenica Hrvat i Slaven i svih onih posljedica koje bi iz toga proizilazile. Već u 31. poglavlju kod K. PORFIROGENET, *O upravljanju carstvom* (prijevod N. Tomašić), Zagreb 1994., 84. nalazimo tvrdnju koja upućuje na moguće razlike i odlike. *Riječ Hrvati znači na slavenskom jeziku one što imaju mnogu zemlju*. Istaknimo samo da situacija oko sabora u Podbrižanima može biti jedan od oslonaca u rješavanju ovih složenih problema te da podupire interpretacije onih historičara koji su Hrvate vidjeli kao izdvojenu skupinu, a što bi mogao biti i rezultat dvojne seobe. Ponajprije upućujem na rezultate IJ. HAUPTMANA, *Dolazak Hrvata, Zbornik kralja Tomislava*, Zagreb, 1925., 86-127; ISTI, *Podrijetlo hrvatskog plemstva, Rad HAZU*, 273, Zagreb, 1942., 79 - 112.

⁶² J. STIPIŠIĆ-M. ŠAMŠALOVIĆ, nav. dj., 13-18.

posebnog statusa koji se ogledao najprije u oslobođenju od bilo kakvih poreznih obveza, koje su se, u zavisnosti od dogovora postignutim s određenim vođom, dijelom nadomještale i opsegom njihova sudjelovanja u vojnoj službi vladara.⁶³ A to je karakteristika ranih feudalnih odnosa.

Danas poznati ostaci crkve u Šopotu pokazuju da je taj objekt bio relativno skromnih razmjera. Nasuprot tome, u njegovim su ruševinama pronađeni ulomci triju zabata jedinstvene oltarne ograde, koja je, dakle, imala ne jedan, već tri prolaza u svetište. Takva oltarna ograda nije mogla biti postavljena u crkvi čiji su temelji istraženi dvadesetih godina pod Grubića glavicom.⁶⁴ Osim toga ova je crkva bila posvećena sv. Jeri, kako nas izvješćuje ninjski biskup 1697. godine.⁶⁵ Posvete sv. Jeronimu nisu za sada poznate u nas u ranom srednjem vijeku. Najstarija crkva posvećena sv. Jeronimu bila bi za sada ona romanička građevina u nedalekom Korlatu.

No, prije nego se vratimo na tako postavljeni problem, kažimo nešto o nalazima natpisa s Branimirovim imenom. Onaj iz Nina, o kojem je već bilo govora bio je uzidan u ranogotičku crkvu Sv. Mihovila, sagrađenu na prijelazu 13. i 14. stoljeće, na ruševinama antičkog hrama u Ninu. Već smo pisali o tom problemu i ustvrdili kako je ova crkva podignuta na mjestu prvog benediktinskog samostana u Ninu, koji je od 12. stoljeća bio preseljen na drugu lokaciju u tom gradiću, čija je crkva posvećena sv. Ambrozu sagrađena u zrelih romaničkim oblicima.⁶⁶ Nova crkva Sv. Mihovila je, dakle, sljednica one stare iz 9. stoljeća, a u njezinim zidovima ugrađeni posvetni natpis bio je zapravo dokument o njenom osnutku, nešto kao fundacijska isprava. Još je jedan natpis s imenom Branimirovim doživio sličnu sudbinu. Njega je iz zidova crkvice Sv. Bartula u Ždrapnju kod Bribira dao izvaditi L. Marun za muzejsku zbirku u Kninu.⁶⁷ Ta crkva također nije suvremenica natpisu, a ipak je posvetni natpis, kao osnovni dokument o njenom utemeljenju od strane župana Pristine iz vremena kneza Branimira bio ugrađen u nju. Ne navodi li nas to na zaključak da su ove kasnije crkvice sagrađene kao uspomene na ranije objekte i da su one činile pravni temelj njihova postojanja i ostvarivanja prava nad njima, a sami, tamo uzidani natpisi, zapravo su **najizravnije pozivanje na tradiciju**. U Otresu kod Bribira pronađen je nedavno još jedan natpis iz Branimirova doba. No i tamo su u istraživanjima ustanovljene dvije crkve, obje porušene.⁶⁸ Ona starija, za koju je posvetni natpis bio i isklesan, jest predromanička, a zatim je sagrađena ona romanička, u čije je zidove najvjerojatnije bio ugrađen raniji posvetni natpis. Pošto je i ta je crkva davno porušena, natpis je pronađen na groblju uokolo. Nije li to slučaj i u Podbrižanima. Istraženi temelji crkvice Sv. Jere pod Grubića glavicom u Šopotu pokazuju da u njoj nije mogla stajati oltarna ograda s tri zabata koji su tamo pronađeni, odnosno s tri prolaza u svetište. Nije li i ta crkva samo reminiscencija na neki stariji i prostraniji objekt u blizini koji je bio podignut u Branimirovo vrijeme, a poslije, kada je iz nepoznatih razloga bio razrušen, sagrađena ova manja crkva u čije je zidove bila uzidana predromanička trabeacija njezine oltarne ograde s posvetnim natpisom. Kako smo pretpostavili da bi Branimirova

⁶³ S. ANTOVIĆ, 1980., *Et quod non teneatur aliqui predictarum generacio nec eorum homines soluere censum seu tributum regie maiestati prephate nisi tantum teneatur predicti regi quondo aliquis inuaderet sua confinia Tunc si rex miteret pro eis tunc ire debeant cum X equitum armigerum de qualibet generatione predictarum suis expensis usque ad flumen Draue..*

⁶⁴ Rezultati revizijskih istraživanja djelomično su objavljeni u V. DELONGA - T. BURIĆ, Šopot kod Benkovca - srednjovjekovni lokalitet, *Obavijesti HAD-a*, Zagreb, 1984., br. 3, 47., ISTI, Crkvina Šopot kod Benkovca, *Obavijesti HAD-a*, Zagreb, 1987., br. 1, 36.

⁶⁵ S. BAČIĆ, nav. dj., 107.

⁶⁶ N. JAKŠIĆ, La survivance des édifices paléocrétiens dans les terres de la principauté Croate, *Hortus artium medievalium*, 2, Zagreb-Motovun, 1995., 36.

⁶⁷ Muzej hrvatskih arheoloških spomenika Split, L. Marun, *Dnevnik* za 1911. god., od 9. 11.

⁶⁸ M. ZEKAN, Otres - Lukačuša, *Villa rustica*, srednjovjekovna nekropola i romanička crkva, *Arheološki pregled*, 26, 1985., 161; ISTI, Pet natpisa kneza Branimira s posebnim osvrtom na nalaz iz Otresa, *Kačić*, 25, Split, 1993., 405.

zadužbina bila posvećena Bogorodici, valjda njezinom Uznesenju, onda nije na odmet podsjetiti da je upravo Bogorodičinom Uznesenju bila posvećena župna crkva u Benkovcu, i također nedavno porušena gotička crkva u nedalekom Perušiću koji je istočno od Šopota.⁶⁹ Ta se crkva *Perusichi S. Maria*, spominje u već citiranom popisu sela ninske biskupije petnaestog stoljeća. Možda je u tim posvetama sačuvana neposredna tradicija povezana uz zadužbinu Branimira iz nedalekog susjedstva.

* * *

Rezimirajući rezultate prethodne rasprave, zamjećujemo da je, povezano uz sabor iz sredine 14. stoljeća u Podbrižanima, moguće projicirati neke zaključke koji se odnose na dublju prošlost njegova djelovanja na tome prostoru. Najprije to proizlazi iz činjenice da se sabor sastajao u središtu Ravnih kotara, na mjestu kojemu su gravitirali plemeniti rodovi Hrvata iz najranijeg doba. To ni u kojem slučaju nije središte ducata ili pak kraljevstva. No to samo po sebi svjedoči o dubokoj starosti institucije sabora. Na njemu su se okupljali pripadnici plemenitih rodova koji u tom prostoru borave od najranijih vremena. To nije središte prostora na kojem se okupljaju stanovnici koji žive na prostoru srednje Dalmacije ili pak unutrašnje Hrvatske. Zato to i nije institucija sabora Hrvatske, već starih plemenitih hrvatskih rodova. U tome se prostoru čuva tradicija na vrijeme njihova izdvajanja kao posebnog staleža, kao izdiferencirane zajednice, a iz toga su prostora podrijetlom i oni hrvatski banovi čija titula, nimalo slučajno, tradicijski glasi *banus Croatorum*, po ugledu na onu *dux Croatorum* Trpimira, Branimira, Tomislava ili Držislava. U tom je prostoru i društvenom ambijentu, poziv na tradiciju izrazito naglašen, a potenciran je u krugu Šubića i uspomenu na kralja Zvonimira. Konačno, vidjeli smo da ne malu ulogu u čuvanju te tradicije čine i obnove crkvenih objekata davnoga razdoblja, tj. iz prvih stoljeća hrvatske kneževine. Oglada se ona ponajviše u čuvanju posvetnih natpisa prvih donatora i vladara. To insistiranje na tradiciji i pravima koja iz nje proizlaze, vjerojatno je glavni razlog što se tijekom 14. stoljeća okuplja sabor.

Uočavanje spomenutih tradicijskih oblika društvenoga ponašanja na ovom prostoru i naglašeno pozivanje na tradiciju postaje uporište onih istraživanja koja se oslanjaju na spoznaje davnih vremenskih razdoblja kakvo je primjerice rani srednji vijek. Oni su, pače, najčvršći argument u metodološkom pristupu koji smo ovdje primijenili.

⁶⁹ S. BAŠIĆ, nav. dj., 43.

The Mediaeval Sabor (Assembly) of Noble Croats at Podbrižane

The author discusses the institution of the Croatian Sabor (Assembly), which is cited in two documents from the mid 14th century. The Sabor was called by the Croatian Ban (vice-regent), who appeared at it with an armed retinue over which he presided, and the Sabor was composed of members of twelve Croatian noble families. In both cases the assembly was called in the month of August in a village called Podbrižane. The unknown site of this mediaeval village is sought, and the historical topography of the broader vicinity of Benkovac is analyzed, where relatively precise locations are known for mediaeval toponyms that appear in the sources as near Podbrižane. Particular attention is paid to the location of Mogorova dubrava, and Jarane and Dobruća vasi, all lost mediaeval toponyms. It is concluded that the mediaeval Podbrižane was located at the site of present-day Šopot near Benkovac.

The assembly gathered in the center of the present day region known as Ravni Kotari, where members of the cited twelve noble Croatian houses lived. The assembly site is in the vicinity of the most important route of that period, the road connecting Nin and Knin, exactly halfway between each. The microsite of Podbrižane was chosen as the assembly point because there was an inex-austible spring of running water called Šopot at this site, which was necessary for watering the stock (oxen and horses) with whose help the members of the assembly had reached their destination. The famous inscription of the 9th century mentioning the Croatian prince Branimir as dux croatorum was found near the Šopot spring. It is concluded that it was he who had erected an endowment at the site of the assembly. This location of this endowment is unknown, as the inscription came from the walls of the demolished late mediaeval chapel of St Jeremiah. The early mediaeval inscription was immured in the walls of the later chapel as the only memory of Branimir's endowment. The author notes similar cases in Nin and Ždrapanj, where inscriptions with the name of prince Branimir were immured in the walls of ecclesiastic structures of later date.

It seems that this assemblage of twelve Croatian noble families was a very ancient institution, which had its roots as far back as the 9th century, although the cited noble gathering is found in historical sources for the first time in 1102 in the agreement with King Koloman.

The assembly in Podbrižane was composed exclusively of representatives of twelve families from northern Dalmatia, thus it was not an assembly of all of mediaeval Croatia. In northern Dalmatia a strong tradition was preserved of noble families, and institutions were retained that had their roots in the distant past. Important promoters for such assemblies being held were the Croatian Bans Pavao and Mladen Šubić, members of the strongest, richest, and biologically most vital clan among the twelve noble families at the transition from the 13th to the 14th centuries.